

момент зачіпає автор “Повісті временних лет”, а також Лев Диякон, розповідаючи про обряд поховання в русів [2, с. 103–104].

Ігнорування ідеологічного аспекту, а також надмірна довіра до візантійських джерел якраз призвели до тих суперечливих, необґрунтованих оцінок діяльності князя Святослава. Хоча до честі вченого, необхідно додати, що він розумів і відзначав усю грандіозність як реалізованих, так і нереалізованих Святославових планів, а також і масштаби його діяльності.

1. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 10 т.* – К., 1991–2000. 2. Грушевський М. *Твори.* – В 50-ти т. – Львів, 2004. 3. Шахматов А. *Разыскания о древнейших русских летописных сводах.* – СПб., 1908. 4. Сахаров А.Н. *Дипломатия Святослава.* – М., 1991. 5. Татищев В.Н. *История Российская. В 7 т.* – М., 1962. 6. *Повість временних літ: Літопис (За Іпатіївським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово та коментарі В.В. Яременка.* – К.: Радянський письменник, 1990 – 558 с. 7. Чертков А. *Описание войны великого князя Святослава Игоревича против болгар в 967–971 годах.* – М., 1843. 8. Сюзюмов М.Я. *Об источниках Льва Дьякона и Скилицы // Византийское обозрение.* – Юрьев, 1916. – Т.2, вып.1. 9. Грушевський М. *До питання про розселення В'ятичів. Записки львівські.* – Т. 98. 10. Уваров А.С. *Меране и их быт по курганным раскопкам.* – М.: Синодальная типография. 11. Брайчевський М.Ю. *Утвердження християнства на Русі.* – К., 1988. 12. Шекера І.М. *Міжнародні зв'язки Київської Русі. З історії зовнішньої політики Русі в період утворення і зміцнення давньоруської держави в VII – X ст.* – К., 1963. 13. Мавродин В.В. *Образование Древнерусского государства и формирование Древнерусской народности* – Москва, 1971.

УДК 94(477)“12”: 355.4

В.І. Кійко

Львівський орден Червоної Зірки інститут
Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Національного університету “Львівська політехніка”

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIII – НА ПОЧАТКУ XIV ст.

© Кійко В.І., 2007

Із залученням письмових та археологічних джерел проаналізовано діяльність князів Данила Романовича, Лева Даниловича (близько 1228 – 1301), Володимира Васильовича, Мстислава Даниловича та Юрія Левовича як політиків, полководців і військових організаторів на тлі військово-політичної ситуації у Східній Європі. Розглянуто особливості української зброї та військової техніки другої половини XIII ст.

In article with attraction of written and archaeological sources considered the historical aspects of Analyzed dukes Danylo Romanovych, Lev Danylovych (1228–1301), Volodymyr Vasylovych, Mstyslav Danylovych and Jury Lvovych activity as war-lords and military organizers on the European scale. Expose of questions of Ukrainian weapons and military techniques in XIII centuries.

Друга половина XIII ст. – період надзвичайно високої воєнної активності Галицько-Волинської держави. Цьому сприяло багато факторів: сусідство та залежність від Золотої Орди, формування на західних рубежах централізованих держав – Польщі та Литви, яке супроводжувалося частими військовими конфліктами із сусідами. У цій складній ситуації

володарям українських князівств необхідно було проявляти максимум майстерності у політиці та військовій справі, для того, щоб втримати її під контролем.

Військово-політична діяльність галицько-волинських князів досліджувалася українськими істориками О. Андріяшевим (1887), П. Івановим (1895), російським А. Лонгіновим (1893) та підсумована у фундаментальній “Історії України-Руси” М. Грушевського. Найсерйозніші сучасні дослідження цього етапу української історії виконані за останні десятиліття київським істориком Ф.М. Шабульдо та львівським Л.В. Войтовичем. Проте суцільної картини, яка б відображала особливості військово-політичної ситуації другої половини XIII–початку XIV ст., ще не зроблено.

У цей період внаслідок геополітичних змін, що наступили після утворення Золотої Орди, територія ГВД істотно змістилася в західному напрямку, подальше від східного кордону було пересунуто столиці [25]. Тимчасове послаблення Золотої Орди внаслідок невмілого правління на Правобережжі хана Куремси та смерті верховного хана Батия змінилося з приходом до влади хана Берке. У 1259 році Золота Орда послала проти Польщі велике військо на чолі з талановитим воєводою Бурундаєм. Він наказав князям Васильку та Левові знищити укріплення головних міст держави, в тому числі й Лучеська: “Якщо ви єсте мої спільники – розмечіте ж городи свої всі” [3, с. 849]. Треба було йти на поступки. Укріплення Володимира, Лучеська та інших новоукріплених міст було розібрано. Очевидно, саме тоді були спалені й укріплення майже усіх фортець і міст у Верхньому Погоринні та Попрутті й Середньому Подністров’ї. Археологічні матеріали дають змогу дійти висновку, що населення організовано їх покинуло, перейшовши в місця, краще захищені самою природою [6, с. 26].

Провідним напрямком військово-політичної діяльності за цих умов став північний. У зв’язку з цим змінилися пріоритети у стосунках із сусідами. Дедалі більше загострювалися суперечності із Литвою. Короткотерміновий союз із Міндовгом та його сином Войшелком, коли на литовському престолі сидів Шварно Данилович, на довгий час змінився ворожим протистоянням. На тлі загострення стосунків із Литвою зміцнювались стосунки ГВД з Мазовією.

У 1264 р., по смерті Данила, Галицько-Волинська держава фактично роздробилася на декілька володінь. Східну Волинь із столицею у Лучеську з усією залежною територією отримав Мстислав Данилович [24, с. 290]. Брат Данила, князь Василько Романович утримав у своїх руках Західну Волинь із столицею у Володимирі, яку успадкував його єдиний син Володимир, а наймолодший син Данила – Шварно отримав Холмську землю. Старший син Данила Романовича – Лев зберіг за собою Галицьке, Перемишльське і Белзьке князівства. Роман Данилович княжив у Новоградку, а потім, напевно, у Холмі, де й був похований.

Найбільш активним у військово-політичному відношенні нащадком Данила був князь Лев, мабуть тому його особа у народній пам’яті та творах істориків XIX ст. посідає чільне місце. Разом з тим серед діячів Галицько-Волинської держави, широко відображених у галицько-волинському літописі, його постать є найбільш суперечливою. Запорукою широкого відображення діяльності князя, безперечно, стала особливість Галицько-волинського літопису – зводу початково окремих творів, свого роду, життєпису князів ГВД [16]. Зокрема, один з літописців, холмський єпископ Іоанн, намагався уславити діяння князя Лева [24]. Особливої популярності набула діяльність Лева Даниловича у творчості істориків другої половини XIX ст. І це не дивно, оскільки Лев Данилович та очолювана ним держава протягом більше 30 років були важливим фактором європейської історії. Окрім тривалого періоду правління, додає історичної ваги цьому діячу надзвичайно важка військово-політична ситуація останньої третини XIII ст., а саме – домінування Золотої Орди та намагання західних сусідів відновити свій натиск на українські землі, яка змушувала цього князя постійно воювати, змінювати союзників тощо.

Військово-політичну діяльність князь Лев Данилович розпочав за життя свого батька, беручи участь у всіх його походах, починаючи з боротьби з галицьким претендентом Ростиславом Михайловичем у 1244 р. як воєводи Центрального Перемишльського округу ГВД (невдала битва на р. Січніці, лівій притоці Вишні) та закінчуючи каральними походами у Болохівську землю 1254–1256 рр. проти князів, що як ординські данники підтримували Куремсу (Коренцу) у верхів’ях

Південного Бугу. Найславнішою була його участь у знаменитій битві під Ярославом (1245 р.), де Лев командував полком, що зіграв у цій битві одну з вирішальних ролей [8].

Така провідна військово-політична діяльність в рамках усієї держави Данила була причиною відповідних амбіцій Лева стосовно його місця у державі після смерті батька. Лев був, безперечно, найактивнішим та найталановитішим із всіх синів Данила. Проте, з якихось причин, великокнязівський титул отримав його брат князь Шварно. 1269 року він помер, і всі його володіння перейшли до Лева. Цього року була його невдала спроба оволодіти литовським престолом.

Значний авторитет Лева Даниловича відобразився у назві нового міста, яке повинно було замінити собою колишній столичний Звенигород. Перетворення Львова на одне із столичних міст держави львівськими патріотами датується другою половиною XIII ст. [7]. Але, на думку І.П. Крип'якевича [17], немає певних доказів щодо того, чи Львів уже за Лева був столицею Галичини. Першою письмовою згадкою про князівську резиденцію, а отже, визначне становище цього міста є грамота Юрія II Болеслава від 11 лютого 1334 р.

Після смерті Данила старшим у роді формально залишився Василько, котрий весь час був вірним другом і помічником Данила. Він перебував у Володимирі на Волині, де невдовзі й помер (1270). Наслідком непомірних Левових амбіцій стала передача бездітним Володимиром Васильковичем своєї спадщини іншому сину Данила – Мстиславу. Спадщину Данила – Галичину і Холмщину – перейняв його син Лев I (1264–1301 рр.), на Волині після смерті Василька князував Володимир (1271–1289 рр.) – його спадкоємець.

У цей період у зовнішній політиці ГВД зростає значення відносин з Польщею. Польська політика відігравала провідне місце у діяльності князя Лева Даниловича, оскільки йому належав практично увесь периметр польсько-українського кордону. Свого сина Юрія Лев одружив на дочці Локетека Єфимії [10, с. 523]. У 1272–1273 рр. галицькі війська Лева брали участь у польській усобиці на стороні свояка Болеслава Встидливого та у походах на ятвягів, а у 1279 р. – у війні за польську спадщину по смерті останнього. Після смерті Болеслава Малопольського Лев виступив претендентом на краківський престол, але невдало: було обрано Лешка Чорного. Це спричинило кількарічну війну з Польщею, яка закінчилася зі смертю Лешка в 1288 р.

У цей самий час змінюються відносини і з Угорщиною. Під час однієї з воєн (1281 р.) Лев захопив частину Закарпаття з Мукачевом, а в наступні роки спільно з Ногаєм два рази ходив на Угорщину. Підтримував Лев також стосунки з Тевтонським орденом та Литвою. У 1285 р. відома його війна проти Польщі в союзі з Литвою.

Утвердившись у Любліні та на Закарпатті, на підступах до Північного Причорномор'я та Прибалтики, Лев розширив межі Галицької держави як ніколи. Ім'я Лева згадано в багатьох західноєвропейських джерелах як союзника Угорщини у її боротьбі з Чехією (1271 р.). Під час війни Пшемисла II Оттокара Чеського з Рудольфом Габсбурзьким чеський король домагався приязні Лева, але цього ж домагався й Рудольф Габсбурзький. Згодом Лев встановив добрі стосунки з новим чеським королем Вацлавом II і відвідував його в 1289 р.

З середини XIII ст. визначальними для долі ГВД стають стосунки з кочовим степом. Зближення з половцями позначилося насамперед на родинних відносинах волинських князів. Так, дружиною Мстислава Даниловича була дочка половецького хана Тігака [3, с. 818]. На переконання інших [див. 30, с. 175], дочка хана Тігака насправді була дружиною не Мстислава Даниловича, а його сина Романа.

Лев, як і всі руські князі, визнавав над собою владу Золотої Орди, його залежність зводилася до мінімуму: він надавав лише військову допомогу для походів, які організовував хан. Його політика військового союзу із татарами за тодішньої геополітичної ситуації була цілком природною, оскільки татари допомагали йому у здійсненні політичних планів. Окремі історики приписують йому залучення татарських полків до придворної служби [29, с. 115]. Союзні відносини з татарами мали також усі волинські володарі від Мстислава Даниловича до Свидригайла.

Уміло маневруючи, Лев Данилович зумів зберегти у складі Галицько-Волинського князівства значну територію правобережжя Дністра, в той час, як під владою татарських баскаків опинилися території на лівобережжі Дністра по р. Серет. Протягом декількох десятиріч ці ріки були межею між галицькою частиною князівства і західним улусом Золотої Орди, на чолі якого з 60-х років XIII ст. стояв темник Ногай. Під його безпосереднім контролем перебували Північне Причорномор'я, Галицьке Пониззя і Нижнє Подунав'я. Князь Лев Данилович (1264–1301) підтримував дружні відносини з Ногаєм і постійно отримував від нього допомогу проти Польщі й Литви, а також брав участь у спільних з татарами походах на Угорщину [8]. Завдяки цьому він приєднав до Галицько-Волинського князівства частину Закарпаття і Люблін.

У 1300 р. темника Ногая розгромив хан Токта (Тохта), якого вчасно підтримав галицько-волинський князь. Взявши участь у війні проти спадкоємців Ногая, він відвоював Галицьке Пониззя та землі в Північному Причорномор'ї. Допомогу Токті надав і цар Болгарії Федір-Святослав (1300–1321) – данник Золотої Орди. З її дозволу болгари зайняли Північно-Західне Причорномор'я, включаючи Білгород [28, с. 19–21]. Отже, на початку XIV ст. Галицько-Волинське князівство не лише повернуло втрачені землі, але й значно розширилося за рахунок територій, розташованих між південною частиною Східних Карпат і середньою течією Пруту (нинішня Запрутська Молдова – історична область на сході Румунії).

Роль Лева в управлінні всією ГВД оцінювалася дослідниками по-різному. Так, на думку О. Мазура [2003, с. 196], з 1251, до 1264 рр. було співправління Данила та його старшого сина, престолонаслідника Лева, так звана діархія. Дійсно, спадщина короля Данила була розподілена поміж трьома синами: найспокійнішу тоді північно-західну околицю разом із стольним Холмом отримав Шварно, Мстислав тримав прикордонну із Золотою Ордою луцьку землю. Проте у володінні князя Лева залишалася давно освоєна та густо заселена “гірська країна Перемишльська”, багате Галицьке Опілля – колишнє Звенигородське князівство та Белзька земля – більша половина корінних земель держави Данила. Отже, Лев перебуваючи у складніших обставинах близького сусідства із Золотою Ордою, Малою Польщею та Угорщиною, все ж мав кращі перспективи для розвитку. Саме наслідком далекоглядної східної політики Лева був короточасний вихід ГВД до Чорного моря. Опанування Білгорода-Дністровського підтверджується відомою залежністю місцевого єпископа від галицького митрополита.

Не менш успішно розвивався північний напрям військової політики Лева Даниловича. Проблему стосунків із Литвою, яка поступово нарощувала свій військовий потенціал, ГВД отримала по смерті князя Шварна. Князю Леву довелося оберігати північний кордон держави від ятвягів, а коли литовський князь Тройден захопив прикордонний Дорогочин, у 1275 р. відбувся похід з ординцями на Литву, під час якого було здобуто тодішнє столичне місто Новгородок, а Тройден змушений був піти на мир. Наступного року відбувся похід на Слонім, а 1277 р. у поході на Литву взяли участь ординці [8].

Союз з Мазовією було скріплено шлюбом дочки Данила Романовича (Галицького) Предслави з князем Черським і Мазовецьким Земовитом I (1224–1262). Згодом у боротьбі за краківський престол князь Лев обстоював кандидатуру Болеслава Мазовецького, свого сестринича, сина Предслави. Під час цієї міжусобиці Леву знову вдалося захопити Люблін.

Ще активнішу політику у відносинах з Мазовією проводили волинські князі. Тісний волинсько-мазовецький союз продемонстрував візит до Лучеська у 1288 р. Конрада Мазовецького, який також був васалом луцького князя Мстислава Даниловича [3, с. 906–908]. Разом з політичною залежністю на Мазовію поширюється потужний культурний вплив ГВД.

Прорахунки родинної політики князя Лева дали його брату Мстиславу змогу оволодіти Володимирщиною, яку йому заповів князь Володимир Василькович, через відверті домагання його спадщини князем Левом. Внаслідок цього майже уся Волинь, за винятком Холмщини та Белзщини, опинилася у володінні луцького князя. Спираючись на ресурси підвладних територій, Мстислав намагався розширити свій вплив на сусідні буферні території Золотої Орди, включно з усією Київщиною, як про це можна судити з повідомлень Плано Карпіні [9, с. 123].

Князя Лева особливо не полюбляли волинські князі через те, що він часто користувався військовою підтримкою ординців під час своїх походів проти поляків, литовців й у Мараморош. А ординці змушували брати участь у цих походах й інших князів, насамперед волинських. Наслідком діяльності князя Лева все ж таки стало об'єднання усіх земель, що становили королівство його батька.

Оскільки брат Лева князь Мстислав Данилович помер близько 1300 р. без спадкоємців (син Мстислава Данило востаннє згадується 1280 р.), його волость увійшла до складу земель Юрія Левовича. Перебування у 1302–1303 рр. у складі новоствореної Галицької митрополії Турівського єпископства уможливорює здогадуватися, що збереження підпорядкування Турово-Пінщини ГВД, ймовірно, було одним із військово-політичних досягнень Мстислава Даниловича.

Отже, приблизно у 1301 р. правителем держави Романовичів став Юрій Левович, який прийняв королівський титул, ймовірно, невдовзі після вступу на престол. Потреба у коронації зумовлювалася протистоянням з чеськими королями з династії Пшемислідів, які поширили свою владу на Угорщину й більшу частину Польщі. Щоб зменшити загрозу з цього боку, Романовичі підтримували їхніх політичних противників: польського князя Владислава Локетка і претендента на угорський престол Карла Роберта, за якого приблизно у 1305 або 1306 рр. видали Марію, дочку Лева Юрійовича.

У іспанському джерелі “Книзі знань про всі королівства, землі і володіння, які є в світі” вміщено опис держави Романовичів, який прийнято датувати 1302–1306 рр.: “Залишивши Польське королівство, я прибув до королівства Львів (Leon), яке німці називають Лемберг (Lunbreg) і в якому є п'ять великих міст. Перше називається Львів (Leon), друге Київ (China), інше Володимир (Visadino), інше Пінськ (Tinez), інше Сівер (Sever). Відомо, що королівство Львів межує з країною Романією і королівством Алеманія. Король того Львова має зелений прапор з червоним хрестом” [цит. за: 14].

Великим успіхом короля Юрія було утворення у 1303 р. окремої Галицької митрополії. У 1299 р. митрополит Максим покинув Київ, можливо через конфлікт з Левом, і переїхав у Суздальщину. Не маючи змоги повернути назад цього церковного ієрарха, Романовичі мусили докласти багато зусиль, щоб створити нову окрему митрополію. В “Житті митрополита Петра” підкреслено, що Волинська земля (так тоді часто називали Галицько-Волинську державу) “тоді перебувала в честі і удачі..., всілякими достатками багата і славою”.

Сказане вище підтверджують відомості, занотовані анонімним автором-ченцем, який близько 1308 р. подорожував з Константинополя до Польщі. Проїхавши територією Болгарії, він одразу потрапив на Русь (Ruthenia), яка “має схожі умови і зрошується тими ж ріками, проте замість царя вона має дуже могутнього князя (...)”. Обидві країни сплачували данину татарам [див. 6, с. 26]. Важливо те, що мандрівник жодного разу не згадав представників татарської влади, яких, мабуть, тоді й не було на Прикарпатті. Ці факти з великою вірогідністю стверджують, що межі Галицько-Волинського князівства в перші десятиліття XIV ст. охоплювали всю Південну Галичину, в тому числі й так звану Шипинську землю (територію нинішньої Чернівецької обл.).

Під час наступу хана Узбека черговий галицько-волинський князь Юрій Тройденевич, родом із Мазовії, зміцнював стосунки із Заходом. Так, зокрема, згідно з документальними даними церковного походження, вже 1332 р. в Галичині існував католицький “вікаріат Русі”, одним із центрів якого було м. Серет у долині р. Сірет, що належала до Галицько-Волинського князівства [6, с. 28]. Тут існувала францісканська місія. Зберігся також перелік францісканських місій, які діяли в цьому вікаріаті (Vicaria Russiae) близько 1345 р. Крім Львова, Городка, Галича, Коломиї і Снятина, вони перебували у населених пунктах Південної Галичини, означених як Cusminen, Cereth, Moldaviae, Caminix, Scotorix, Cotcham, Lacostoni, Albi castrі [6, с. 28]. Видавці документа наведені вище латинські назви витлумачили, як Горинець, Серет, Молдавиця, Кам'янець, Чернівці, Хотин (?) і Білгород. Однак відповідно до існуючої практики церковні місії мали б розташовуватися уздовж старого Берладського шляху. Сучасні дослідники пропонують більш логічний варіант тлумачень: Козмин (Кузьмин, нині Валя Кузьмин), Серет, Молдава (нині Бая), Камінь (Корочунов Камень, нині Пятра Нямц) [15, с. 169, 173], Яський Торг (нині Ясси), Лікостомо (нині Кілія) [15, с. 124–129] і

Білгород-Дністровський. Лише топонім Cotcham неможливо пов'язати з якимсь населеним пунктом, але це не міг бути Хотин, тому що малося на увазі поселення, розташоване між Яссами і Кілією.

Зрозуміло, що розташування місії вікаріату Русі не є доказом стабільної належності усіх згаданих населених пунктів, передусім причорноморських і подунайських, до Галицько-Волинського князівства. Воно могло більш-менш постійно контролювати лише північну частину долин Сірету, Сучави і Молдави. Мабуть, не випадково серед бояр князя Юрія II у 1334 р. згадується Олександр Молда(в)ович [2, с. 153. – № 7; 10, с. 136].

1314 р. ханом Золотої Орди став войовничий Узбек, війська якого на початку 20-х років XIV ст. почали витісняти галицькі власті з буферних територій Південного Побужжя, Середнього Подністров'я і Попруття. Однак татари традиційно не посягали на корінні галицькі землі. Про це свідчить запис у рукописній книзі XV ст., який розпочинається словами: “В лето 1029 при благоверном князи галицком Илве и Андреи, при воеводе Коломыйском Ходку, стулника Илвова [...]” [цит. за: 28, с. 22]. Отже, в 1321 р. в Коломії перебував князівський воевода Ходько, а не татарський баскак. Навесні 1323 р. згадані в цитованому записі князі Андрій і Лев Юрійовичі загинули, мабуть, у битві з ординцями [31, с. 8–9]. Водночас хан Узбек виступив проти спроб Польщі, Угорщини та Литви загарбати Галицько-Волинське князівство, а у 1325 р. затвердив князем Болеслава-Юрія II [28, с. 22, 35]. Мабуть, тоді й був встановлений південний кордон ГВД між Дністром, Прутом і Сіретом, відомий з документа 1400 р. як “старая граница” шипинської землі [6, с. 27; пор.: 11, с. 18–19].

На відміну від Галицького Пониззя, де фортеці, мабуть, не відновлювали, на цій території у другій половині XIII–першій половині XIV ст. існували кам'яні замки Хотин і Цецин та дерев'яно-земляний поблизу Карапчева на Черемоші [27, с. 87–99]. Вони згадані у відомому списку “руських градів”, складеному в 90-х роках XIV ст. на основі тексту середини століття, як вважав М.Ю. Брайчевський [5, с. 27]. Це гради “Чечунь” (Цецунь, Цецин), “Городок-на-Черемоші” і “на Дністрі Хотинь” (Хотин) [1, с. 475]. Виявлені археологами зразки озброєння, знарядь праці та посуду з цих пам'яток вказують на перебування в них місцевих гарнізонів. Отже, згадані фортеці були осередками влади галицьких князів.

Розташована південніше територія Молдови разом з її запрутською частиною у 20-ті – на початку 40-х років XIV ст. була безпосередньо включена до складу Золотої Орди. Тут було зведено нові міста (тепер городища біля сіл Старий Орхей та Костешти). Згідно з літописним повідомленням, у цей час татари відновили напади на угорський Семигород (Трансільванію) „зі своїх кочовищ, з ріки Прута і з ріки Молдави” [4, с. 55]. В такий спосіб галицько-волинський князь Юрій Тройденевич був змушений відмовитися від активної політики у південному напрямку. Не виключено, що саме Золота Орда, підтримуючи цього князя, наклала певні обмеження стосовно військової сфери ГВД. А це в майбутньому створило умови для послаблення князівської влади та посприяло занепаду держави.

Саме князівська дружина визначала могутність держави у часи короля Данила. Зростання її ваги, що відбулося у 1230-ті роки [26], добре ілюструється результатами розкопок Данилового Кам'янця (городища біля Шепетівки). Як зазначав А.М. Кірпічников [13, с. 57], такої кількості військового спорядження та, зокрема, острог (було виявлено понад 280 примірників), не зафіксовано на жодній іншій пам'ятці у Європі. В умовах воєнної небезпеки значно модернізується озброєння дружини, відбувається поступовий перехід до нових, прогресивніших видів зброї [12; 25]. Саме у другій половині XIII ст. розпочинається масове спорудження цегляних веж-донжонів на північному напрямку (Чорторійськ, Берестя, Кам'янець на р. Лесна північніше від Берестя, Угровськ). Ймовірними багатьо дослідників вважають спроби галицько-волинських князів зводити суцільно кам'яні замки. Г.Н. Логвин [18, с. 102–107; 19, с. 20–47; 20, с. 150], зокрема, намагається продатувати початок побудови цегляного замку періодом правління Мстислава Даниловича та Юрія Левовича. Цю думку згодом підтвердив аналіз будівельної технології [22, с. 66]. У час правління Лева Даниловича, можливо, були відновлені чи реконструйовані кам'яні укріплення у Хотині й на г. Цецин поблизу Чернівців. Військово-політичні невдачі 1320-х років, ймовірно, пригальмували військово-будівництво на галицько-волинських землях.

Отже, після смерті короля Данила, незважаючи на тимчасовий розпад єдиної держави, галицько-волинські князі проводили активну військово-політичну діяльність, спрямовану на зміцнення та збереження української державності. Від успіхів майбутніх досліджень, насамперед археологічних, залежить наповнення цих висновків конкретнішим змістом.

1. *A se имена всем градом рускым, дальним и ближним // Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. и с предисл. А.Н. Насонова. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – С. 475–477.* 2. *Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси: Сб. матер. и исслед. – СПб.: Имп. Академия Наук, 1907. – 335 с.* 3. *Полное собрание русских летописей изданное по высочайшему повелению Императорскою археографическою коммисією. – Т. 2: Ипатьевская летопись. – Изд. 2-е. – М., 1908.* 4. *Славяно-молдавская летопись 1359–1504 гг. // Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 55–59.* 5. *Брайчевський М.Ю. Географічні межі Галицького князівства близько 1185 р. (з коментарів до “Слова о полку Ігоревім”) // Галич і Галицька земля: Зб. наук, праць. – К.: Галич, 1998. – С. 24–28.* 6. *Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.). – Чернівці, 2005. – 744 с.* 7. *Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. – Львів, 2000.* 8. *Войтович Л.В. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович // Вісн. Нац. ун-ту “Львів. політехніка”. Держава та армія. – 2004. – № 502. – С. 13–18.* 9. *Грицак П. Галицько-Волинська Держава. – Нью-Йорк, 1958 (Галич, 1995). – 176 с.* 10. *Грушевський М. Історія України-Руси. – В 11 т., 12 кн. – Т. 3: Галицько-Волинська держава. – К.: Наук. думка, 1993 [1905]. – 637 с.* 11. *Егоров В.Л. Граница Руси с Золотой Ордой в XIII–XIV вв. // Вопросы истории. – 1985. – № 1. – С. 12–24.* 12. *Кирпичников А.Н. Крюк для натягивания самострела 1200–1240 гг. // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – М.-Л., 1971. – Вып. 125.* 13. *Кирпичников А.Н. Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII вв. – Л.: Наука, 1973. – САИ – Вып. Е1–36. – 140 с.* 14. *Книш Я.В. Столичне місто короля Юрія та його спадкоємців // Історія Львова. – У 3-х т. – Т. 1: 1256–1772. – Львів: Центр Європи, 2006. – С. 59–60.* 15. *Коновалова И.Г., Перхавко В.Б. Древняя Русь и Нижнее Подунавье. – М.: Памятники ист. мысли, 2000. – 272 с.* 16. *Котляр М.Ф. Галицько-Волинський звід у колі давньоруських літописів // Київська старовина. – 1999. – №1. – С.13–21.* 17. *Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.: Наук. думка, 1984. – 174 с.* 18. *Логвин Г.Н. Луцкий замок // Культура и искусство древней Руси: Сб. ст. в честь проф. М.К. Каргера. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1967. – С. 102–107.* 19. *Логвин Г.Н. Архитектура XIV–першої половини XVI ст. // Історія українського мистецтва. – Т. 2. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1967. – С. 20–47.* 20. *Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. – К.: Мистецтво, 1968. – 463 с.* 21. *Мазур О. Діархічна структура князівської влади у Галицько-Волинському князівстві (XIII–початок XIVст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії: Матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 29–30 листопада 2001 р.). – Львів: ВМС, 2003. – С. 192–198.* 22. *Могитич І.Р., Могитич Р.І. Особливості техніки мурування і архітектурних форм Галицько-Волинського зодчества (X–XIV ст.) // Археологія. – 1990. – № 4. – С. 56–68.* 23. *Параска П.Ф. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. – Кишинев: Штиинца, 1981. – 176 с.* 24. *Пацуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1950. – 327 с.* 25. *Терський С.В. Археологія доби Галицько-Волинської держави. – Львів: Ін-т українознавства НАН України, 2002. – 108 с.* 26. *Терський С.В. Володимирське боярство: персональний склад за літописними та археологічними даними // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Зб. наук. праць. – Т. 1 (17). – Чернівці: Прут, 2004. – С. 80–92.* 27. *Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – К.: Наук. думка, 1982. – 206 с.* 28. *Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К.: Наук. думка, 1987. – 184 с.* 29. *Шараневич І. Історія Галицко-Володимирской Руси от найдавніших времен до року 1453. – Львов, 1863. – 440 с.* 30. *Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiedzami zachodnimi w latach 1264 – 1299/1300 // Галичина та Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.42–69.* 31. *Paszkiiewicz H. Polityka ruska Kazimiera Wielkiego. – Krakow, 2002.*